

УДК 376-056.26

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6\(6\)-188-197](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6(6)-188-197)

Кричківська Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, <https://orcid.org/0000-0003-3007-0248>

Хренова Вікторія Валеріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, <https://orcid.org/0000-0001-8384-7554>

Гончар Наталія Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013, <https://orcid.org/0000-0003-1367-0022>

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В статті розкрито особливості інклюзивного навчання в умовах воєнного стану. З'ясовано, що організація інклюзивного навчання в Україні регламентується Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти», Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». Встановлено, що в умовах воєнного стану досить значна кількість осіб з особливими освітніми потребами була тимчасово переміщена до інших регіонів України. Розглянуто особливості організації інклюзивного навчання в Україні у закладах дошкільної та загальної середньої освіти та визначено, що така організація передбачає проведення подальшого формування умов задля продовження надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної та загальної середньої освіти у період воєнного часу. Встановлено, що основною метою навчально-виховного процесу в закладах дошкільної освіти зараз є мінімізація стресу дітей, автоматизація та спрощення дій педагогічних працівників у разі виникнення надзвичайної ситуації, тому зараз активно розробляються плани на випадок непередбачуваних обставин. Охарактеризовано особливості

відеоуроків NUMO Kindergarten Online Wrapping для дітей 3-6 років, які підготовлені для дошкільнят Міністерством освіти і науки України спільно з ЮНІСЕФ. З'ясовано, що важливою ланкою освітньо-виховного процесу у закладах загальної освіти є активна психологічна служба. Визначено, що окремі аспекти організації навчально-виховного процесу здійснюються у відділі Державної служби якості освіти. Доведено, що дистанційне навчання дає можливість організувати навчальний процес у інклюзивних класах під час війни. Встановлено, що розробка рекомендацій та інструкцій щодо організації інклюзивного навчання в умовах чинного воєнного стану є необхідною для якомога більш повного використання наявних можливостей організації процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивне навчання, навчальний процес, освіта, воєнний стан.

Krychivska Oksana Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior teacher at the Department of Educology and Pedagogy, West Ukrainian National University, Lvivska St., 11, Ternopil, 46009, <https://orcid.org/0000-0003-3007-0248>

Khrenova Viktoriia Valeriyivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Technological and Professional Education and Decorative Arts, Khmelnytskyi National University, Instytut's'ka St., 11, Khmelnytskyi, 29016, <https://orcid.org/0000-0001-8384-7554>

Honchar Nataliia Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of pre-school pedagogy, psychology and professional methods, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Proskuriv Underground St., 139, Khmelnytskyi, 29013, <https://orcid.org/0000-0003-1367-0022>

INCLUSIVE LEARNING IN CONDITIONS OF WARTIME

Abstract. The article reveals the features of inclusive education in martial law. It is clarified that the organization of inclusive education in Ukraine is regulated by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in preschool education", the Cabinet of Ministers of Ukraine "On amendments to some resolutions "And the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in general secondary education". It was established that under martial law a significant number of people with special educational needs were temporarily relocated to other regions of Ukraine. The peculiarities of the organization of inclusive education in Ukraine in preschool and

general secondary education institutions are considered and it is determined that such organization envisages further formation of conditions for continuing to provide educational services to persons with special educational needs in preschool and general secondary education institutions during wartime. It is established that the main purpose of the educational process in preschool education is to minimize the stress of children, automate and simplify the actions of teachers in case of emergency, so now plans are being actively developed in case of unforeseen circumstances. Features of NUMO Kindergarten Online Wrapping video lessons for children aged 3-6, prepared for preschoolers by the Ministry of Education and Science of Ukraine together with UNICEF, are described. It was found that an important part of the educational process in general education institutions is an active psychological service. It is determined that some aspects of the organization of the educational process are carried out in the department of the State Service for Educational Quality. It has been proven that distance learning makes it possible to organize the educational process in inclusive classes during the war. It is established that the development of recommendations and instructions on the organization of inclusive education in the current martial law is necessary for the fullest possible use of existing opportunities to organize the learning process of children with special educational needs.

Keywords: inclusive education, educational process, education, martial law.

Постановка проблеми. Інклюзивне навчання та його організація завжди залишалися актуальними, а особливо зараз, коли значно обмежені можливості для навчання. Підхід до навчання осіб з особливими освітніми потребами, чи то дітей, чи учнів, чи студентів, має бути індивідуальним та базуватися на навчальних потребах, які необхідно задовольняти. В умовах сьогодення, коли посліdkовується неочікувана та досить негативна для навчального процесу ситуація в Україні, інклюзивне навчання повинно відбуватись у відповідності до правил, визначених Міністерством освіти і науки України. Попри те, організація інклюзивного навчання має проходити у відповідності до безпекової ситуації у кожному регіоні країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань інклюзивного навчання здійснили Н. Ашиток, М. Буйняк, В. Бондар, К. Дубич, А. Колупаєва, Л. Міщик, М. Чайковський та інші.

Проте, враховуючи думки зазначених авторів, доцільно констатувати, що майже не є розкритими питання інклюзивного навчання в умовах воєнного стану.

Мета статті полягає в розкритті особливостей інклюзивного навчання в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Через війну, що розв'язала країна-агресор в Україні у 2022 році, тисячі дітей, учнів, студентів позбавлені доступу до основних прав і свобод, надання яких регламентується Конвенцією ООН про права дитини [1], зокрема права на освіту та дозвілля.

Доцільно зауважити, що в умовах воєнного стану досить значна кількість осіб з особливими освітніми потребами була тимчасово переміщена до інших регіонів України. За таких умов виникли проблеми в організації освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тих, які навчались у інклюзивних класах та групах.

З метою покращення умов для здобуття освіти такими особами в умовах воєнного стану Кабінетом Міністрів України було розроблено та затверджено порядок організації інклюзивного навчання в Україні у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Зокрема було передбачено, що [2]:

– відсутня обмежена кількість дітей із особливими освітніми потребами в інклюзивних групах чи класах (з огляду на те заклад не має права відмовити в організації інклюзивного навчання і формуванні інклюзивної групи);

– психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові послуги або допомога можуть надаватися фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів та педагогічними працівниками закладу (однак за умови додержання правил безпеки учасників освітнього процесу);

– можна застосовувати змішану форму навчання для здобуття освіти в інклюзивних класах ЗЗСО;

– до закладу освіти можуть надаватися заявниками копії документа, якими посвідчується особа, а також висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (за наявності);

– у закладі освіти за необхідності можуть формуватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи.

Основна ціль ухвалення таких змін в організації інклюзивного навчання полягає у формуванні умов задля продовження надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної та загальної середньої освіти у період воєнного часу.

Одним із пріоритетних завдань Міністерства освіти і науки України та органів місцевого самоврядування у цей непростий для нашої країни час є відновлення навчально-виховного процесу в закладах дошкільної освіти у тих регіонах, де це може бути дозволено з точки зору безпеки. Звичайно, однією з умов відновлення навчально-виховного процесу в ЗДО є усвідомлення рівня небезпеки та координація заходів щодо реагування на надзвичайні ситуації органами місцевого самоврядування, адміністрацією ЗДО, кожним вихователем та батьками. Зокрема, у регіонах, де тривають бойові дії, з метою дотримання безпеки життя вихованців закладів дошкільної освіти рекомендовано тимчасово припинити навчально-виховний процес.

Основною метою навчально-виховного процесу в закладах дошкільної освіти зараз є мінімізація стресу дітей, автоматизація та спрощення дій педагогічних працівників у разі виникнення надзвичайної ситуації. З цією метою для вихователів дошкільних закладів державними структурами та

громадськими організаціями розробляються плани на випадок непередбачуваних обставин, які не є обов'язковим документом для розробки та затвердження, але можуть стати дієвим практичним інструментом.

Відповідно до затвердженого Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти [3], формування інклюзивної групи під час воєнного стану може ініціюватися батьками або іншими законними представниками дитини з особливими освітніми потребами.

Порядком [3] визначається кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі: 1-3-и дитини з порушеннями опорно-рухового апарату, інтелектуальною недостатністю, порушенням зору, слуху, легкою інтелектуальною недостатністю; не більше 2-ох дітей з числа сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення; не більше 1-ї дитини з важкими вадами розвитку.

Основою індивідуальної програми розвитку дітей є командний психолого-педагогічний супровід. До складу команди психолого-педагогічного супроводу входять: вихователь-методист, вихователь, помічник вихователя інклюзивної групи, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-логопед, учитель-дефектолог та інші. Команда психолого-педагогічного супроводу тричі на рік переглядає індивідуальний освітній план, щоб коригувати та оцінити успіхи дитини [3].

У Міністерстві освіти і науки України також наголосили на необхідності психологічної підтримки дітей дошкільного віку, тому на сайті міністерства оприлюднено низку матеріалів, що містять рекомендації психологів та педагогів, які можуть бути корисними як у воєнний, так і у післявоєнний час. Дані матеріали постійно оновлюються, крім того, багато ресурсів пропонують громадські організації в мережі Інтернет.

Цікавою та корисною альтернативою дитячого садочка є відеоуроки NUMO Kindergarten Online Wrapping для дітей 3-6 років, які підготовлені для дошкільнят Міністерством освіти і науки України спільно з ЮНІСЕФ. Онлайн-дитячий садок має на меті підтримувати причетність дітей до навчального та розвивального процесу. Цей проект є платформою, де батьки та вихователі можуть знайти всі необхідні розвиваючі матеріали у відкритому доступі. До команди розробників даного проекту були підключені психологи, щоб забезпечити безпечність контенту для дітей, психіка яких зараз знаходиться під впливом воєнних дій. Інтернет-садок покликаний допомогти підтримувати зв'язок дітей з процесом навчання та забезпечити їх розвиток. Крім того, дана ініціатива допоможе батькам залучити дітей до пізнавальної та розвиваючої діяльності та максимально відволікти їх від війни. Інтернет-садок став частиною проекту NUMO – платформи, яка збирає корисні поради, цікаві справи та ігри, які допоможуть дошкільнятам з особливостями розвитку

навчитися важливих навичок для подальшого розвитку та не втратити вже набуті навички [4].

Діти та молодь є однією з найбільш вразливих груп цивільного населення під час військових конфліктів. На їхніх очах відбуваються травмуючі події, і більшість дітей перебувають у стресі, не можуть прийняти нові обставини, в яких вони перебувають.

Діти з вадами розумового розвитку особливо вразливі до цих жахливих подій. Вони налякані вибухами, не розуміють необхідності повторного переміщення в безпечне місце (бомбосховище), приголомшені або впадають в істерику під час повітряних сирен, постійно відчують тривогу та страх.

Треба мати на увазі, що діти з порушеннями розвитку мають обмежені когнітивні здібності, не можуть швидко і правильно реагувати на події, ефективно обробляти інформацію з навколишнього середовища. З цієї причини важливо надати цим дітям необхідну підтримку та допомогу під час війни, максимально враховуючи їх інтелектуальні здібності, щоб мінімізувати наслідки їхньої психологічної травми.

Для підтримки та надання невідкладної допомоги дітям з особливими освітніми потребами розроблено посібники, що містять конкретні алгоритми поведінки в ситуації та надають допомогу, якої потребують діти та молодь.

До розробки різноманітних ресурсів та матеріалів для забезпечення ефективної навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами під час війни також залучаються фахівці відділів освіти міських та селищних рад. Ці інформаційні засоби орієнтовані на використання як самими здобувачами освіти, так і спеціалістами, які працюють з такими дітьми, використовуючи різні форми навчання (денна, дистанційна, змішана). Працівники відділів також організовують консультації та семінари для батьків дітей з особливими освітніми потребами, які потребують підтримки та допомоги.

Розглядаючи питання регулювання інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти, варто відзначити, що набрали чинності зміни до рішень Кабінету Міністрів України, що регулюють організацію інклюзивної освіти:

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами» від 21 липня 2021 р. №765 [5];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. №957 [6].

Зміни до даних нормативних актів пов'язані з тим, що багато дітей з особливими освітніми потребами тимчасово переїхали в інші регіони країни чи за кордон.

Варто зауважити про зміни, які відбулися у процесі оцінювання знань здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Так, на початку 2022 року

оцінювання знань можна проводити у закладах загальної середньої освіти, а не у інклюзивно-ресурсному центрі (ІРЦ), як це було раніше. Така можливість дозволить побачити ситуацію фахівцям ІРЦ в середині освітнього процесу, і тим самим, вони зможуть спостерігати та збирати додаткову інформацію про особливості навчання [7].

До теперішнього часу співробітники ІРЦ могли бути частиною команд, які підтримують дітей з особливими освітніми потребами як не обов'язкові зовнішні фахівці, а тепер їх активна участь у складі команди є обов'язковою. За таких умов покращується якість методичного забезпечення роботи команд підтримки у розробці програм індивідуального розвитку дитини, значно ефективнішою стає взаємодія закладів освіти з державними органами та соціальними структурами.

Важливою ланкою освітньо-виховного процесу у закладах загальної освіти є активна психологічна служба. Зокрема, важлива роль відводиться спілкуванню практичного психолога закладу з батьками та учнями з особливими потребами, які прибули із зони бойових дій. До шкільного психолога за допомогою у вигляді консультацій та підтримки можуть звернутися й інші учасники навчально-виховного процесу: батьки, вчителі. В такому спілкуванні ключову роль відіграє наявність індивідуального підходу до кожної дитини, орієнтація на її бажання та потреби. Тому в школах організуються як групові, так і індивідуальні заняття, індивідуальні та групові психологічні консультації та факультативні заняття за шкільною програмою для дітей та молоді з особливими потребами, які змінили місце проживання внаслідок бойових дій, в процесі яких надається соціальна та емоційна підтримка.

Окремі аспекти організації навчально-виховного процесу здійснюються у відділі Державної служби якості освіти. Завдяки цьому вже створено механізм організації дистанційного навчання в умовах воєнного часу та забезпечено гнучкість підходів до навчання, організовано онлайн-навчання під час війни [8].

На сьогодні психологи та вчителі інклюзивних класів відзначають, що більшість батьків бояться втрати дітьми набутих раніше навичок. Цей страх постійно супроводжує батьків дітей з особливими освітніми потребами, але під час війни спостерігається його особливе загострення. На думку фахівців, у переважній більшості випадків дані побоювання є безпідставними, адже набуті навички втрачаються лише за наявності медико-фізіологічних причин або внаслідок психологічних травм, але і в цьому випадку, швидше за все, в мозку дитини відбуваються компенсаторні процеси, що сприяють відновленню втрачених функцій. Фахівці зазначають, що навіть при втраті набутих функцій чи вмінь мова йде про їх відновлення, а не створення, тож процес буде швидшим і легшим, при цьому є набагато більша ймовірність досягнення позитивного результату [9].

Інклюзія у вищій освіті реалізується в рамках послідовної реалізації принципів інклюзивної освіти для людей з обмеженими можливостями від дитячого садка до загальної, позашкільної та вищої освіти для ефективного включення людей з обмеженими можливостями в усі сфери життя суспільства.

Дистанційне навчання дає можливість організувати навчальний процес у інклюзивних класах під час війни. У той же час деякі учні та викладачі перебувають у небезпечних зонах, а саме у районах бойових дій чи тимчасово окупованих територіях, і не мають змоги брати повноцінну участь у дистанційному навчальному процесі. Студенти, учні, вчителі та викладачі, які перебувають у відносно безпечних умовах, можуть не мати безперервного доступу до Інтернету або інших технічних засобів для організації навчального процесу. Розробка рекомендацій та інструкцій щодо організації навчального процесу в умовах чинного воєнного стану є необхідною для якомога більш повного використання наявних можливостей організації процесу навчання дітей з особливими потребами.

У зв'язку з воєнними діями в сфері вищої інклюзивної освіти спостерігається ряд змін, що заслуговують на вивчення та врахування при оцінці ефективності даної ланки освітньої системи [10]:

– вітчизняні заклади вищої освіти, що розташовані у порівняно більш безпечних регіонах (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Дніпропетровська області) оголошують про можливість прийому на навчання студентів-внутрішньо-переміщених осіб;

– одним із способів організації навчального процесу є активізація роботи в рамках академічної мобільності, тобто студенти мають можливість вивчати окремі предмети за фахом і отримувати документ, що засвідчує завершення проходження навчання з окремого курсу;

– поширеною є тенденція, відповідно до якої деякі університети запрошують до участі в навчальному процесі викладачів, евакуйованих із зони бойових дій.

– як один з видів вимушеної реорганізації навчального процесу в Україні є евакуація закладів вищої освіти.

– яскравою тенденцією у сфері вищої освіти є розширення можливостей для студентів та науковців продовжити навчання за кордоном.

– різні країни на сьогодні пропонують академічні та стипендіальні програми, та інші можливості для учасників навчального процесу. Наприклад, країни Балтії запропонували студентам, які виїхали з України, навчатися в університетах Литви, Латвії та Естонії. У Польщі також українські студенти можуть продовжити навчання, а в університетах надана можливість працювати українським викладачам.

Висновки. Таким чином, за результатами проведених досліджень розкрито основні питання, які стосуються проблематики інклюзивного

навчання в умовах війни. Визначено, що війна негативно позначилась на будь-яких процесах діяльності в Україні, а особливо на організації інклюзивного навчання. З огляду на те, Кабінетом Міністрів України було повністю переглянуто процес організації інклюзивного навчання в країні та розроблено і затверджено новий порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Дослідження доводять, що основною метою навчально-виховного процесу в закладах дошкільної освіти зараз є мінімізація стресу дітей, автоматизація та спрощення дій педагогічних працівників у разі виникнення надзвичайної ситуації. Визначено, що особливостями інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти є організація як групових, так і індивідуальних занять, індивідуальних та групових психологічних консультацій та факультативних занять за шкільною програмою для дітей та молоді з особливими потребами, які змінили місце проживання внаслідок бойових дій, в процесі яких надається соціальна та емоційна підтримка. З'ясовано, що інклюзія у вищій освіті реалізується в рамках послідовної реалізації принципів інклюзивної освіти для людей з обмеженими можливостями від дитячого садка до загальної, позашкільної та вищої освіти для ефективного включення людей з обмеженими можливостями в усі сфери життя суспільства.

Література:

1. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Уряд спростив умови організації інклюзивного навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-sprostiv-umovi-organizaciyi-inklyuzivnogo-navchannya>
3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2019 №530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text>
4. НУМО – платформа розвитку дошкільнят. URL: <https://numo.mon.gov.ua/>
5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 №765. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 №957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
7. Рівні підтримки для дітей з ООП: що змінюється та які виклики. URL: <https://nus.org.ua/articles/rivni-pidtrymky-dlya-ditej-z-oor-shho-zminyuyetsya-ta-yaki-vyklyky/>
8. Заклади освіти в умовах воєнного стану. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/>
9. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз. За заг. ред. О. Чеботарьової. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.
10. Державна служба якості освіти інформує, як організувати інклюзивне навчання у 2022 році. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/inkluzyvne-navchannia-2022/>

References:

1. Konvencijaja pro prava dytyny: Mizhnarodnyj dokument vid 20.11.1989 [Convention on the Rights of the Child: International document of 20.11.1989]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
2. Uryad sprostyv umovy orghanizaciji inkljuzyvnogho navchannja [The government has simplified the conditions for inclusive education]. *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-sprostiv-umovi-organizaciji-inkluzivnogo-navchannja> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennja Porjadku orghanizaciji inkljuzyvnogho navchannja u zakladakh doshkiljnoji osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 10.09.2019 №530 [On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in preschool education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 10.09.2019 №530]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. NUMO – platforma rozvytku doshkilnjat [NUMO - a platform for preschool development]. *numo.mon.gov.ua*. Retrieved from <https://numo.mon.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Pro vnesennja zmin do dejakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrajiny shhodo orghanizaciji navchannja osib z osoblyvymy osvithnimy potrebamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 21.07.2021 №765 [On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the organization of training of persons with special educational needs: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 21.07.2021 №765]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennja Porjadku orghanizaciji inkljuzyvnogho navchannja u zakladakh zaghaljnoji serednjoji osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 15.09.2021 №957 [On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in general secondary education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 15.09.2021 №957]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Rivni pidtrymky dlja ditej z OOP: shho zminjujetsja ta jaki vyklyky [Support levels for children with SEN: what is changing and what are the challenges]. *nus.org.ua*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/rivni-pidtrymky-dlya-ditej-z-ooop-shho-zminyuyetsya-ta-yaki-vyklyky/> [in Ukrainian].
8. Zaklady osvity v umovakh vojennogho stanu. Derzhavna sluzhba jakosti osvity Ukrajiny [Educational institutions in martial law. State Service for the Quality of Education of Ukraine]. *sqe.gov.ua*. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Poradnyk batjkam: praktychni rekomendaciji pid chas dystancijnogho navchannja ditej z intelektual'nymy porushennjamy / navchaljno-metodychnyj posibnyk [Parent's guide: practical recommendations for distance learning of children with intellectual disabilities / textbook]. K.: ISPP imeni Mykoly Jarmachenka NAPN Ukrajiny [in Ukrainian].
10. Derzhavna sluzhba jakosti osvity informuje, jak orghanizuvaty inkljuzyvne navchannja u 2022 roci [The State Service for Educational Quality informs on how to organize inclusive education in 2022. State Service for the Quality of Education of Ukraine]. Derzhavna sluzhba jakosti osvity Ukrajiny. *sqe.gov.ua*. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/inkluzyvne-navchannia-2022/> [in Ukrainian].